

Tijd voor een andere munt

Over het potentieel van een elektronische gemeenschapsmunt voor diensten

Mathias Bienstman

Is het een goed idee om een complementaire munt in te voeren voor de toegang tot diensten zoals sport, cultuur of openbaar vervoer? Complementaire munten worden al ruimschoots gebruikt in de private sector, bijvoorbeeld in de vorm van Delhaizepunten, Bongobons of Frequent Flyer Miles. Door specifieke verdien- of verzilvervoorwaarden vervullen ze een bepaalde commerciële doelstelling beter dan gewoon geld. In deze tekst bekijken we of de overheid diensten door een complementaire munt toegankelijker kan maken of ze dichterbij de voorkeur van de mensen kan brengen. Maar ook of de onbenutte capaciteit in deze diensten kan worden aangewend om mensen te motiveren voor klimaatvriendelijk of sociaal gedrag¹.

Een voetbalmatch voor een halfvol stadion is zonde: aan de ene kant is de kost per extra supporter voor de voetbalclub erg laag; aan de andere kant zijn er waarschijnlijk heel wat meer mensen die wel van een avondje voetbal willen genieten, maar de ticketprijs te hoog vinden. Dan denk je toch: laat die gewoon op de lege plaatsen zitten... Jammer genoeg is het zo eenvoudig niet. Het zou niet echt fair zijn tegenover degenen die er wel geld voor veul hadden. En dan maar iedereen gratis binnenlaten in het stadion is evenmin een optie; het zou een belangrijke inkomstenstroom voor de voetbalclub droogleggen.

Maar wanneer er met een vaste, commerciële ticketprijs wordt gewerkt, is het haast onmogelijk om de volledige capaciteit van een voetbalstadion voor iedere match te benutten. Het is immers goed mogelijk dat de voetbalclub voor een bepaalde wedstrijd de hoogste opbrengst uit de ticketverkoop haalt door een deel van de zitjes leeg te laten. Dit gebeurt wanneer de club pech heeft met de vraagcurve: om de lege zitjes te vullen, zou ze de ticketprijs zodanig moeten laten zakken, dat de totale inkomsten van de ticketverkoop dalen. Wat er niet uitziet, een stadion met heel wat lege zitjes, kan puur commercieel het interessantst zijn.

Om de overcapaciteit toch te benutten, zijn er allerlei trucjes. We kennen allemaal de verschillende tariefformules en kortingskaarten. Bijvoorbeeld voor jongeren, werklozen of senioren. Lastminutereducties bijvoorbeeld voor vluchten, zorgen er eveneens voor dat lege zitjes nog snel gevuld geraken. Bovendien stelt het probleem zich niet altijd even scherp als in het hierboven beschreven voorbeeld. Het is bijvoorbeeld goed mogelijk dat reclamesponsors of subsidiegevers vragen dat de opkomst maximaal is. Daardoor is er een neerwaartse druk op de toegangsprijs en komen er weer meer mensen opdagen. Maar het is niet uitzonderlijk om omringd te worden door lege plaatsen in de cinema, het theater of op de tram. Eerder wekt de benutting van de volledige capaciteit verwondering. 'Dit moet wel een erg goeie voorstelling zijn!' denk je op de momenten dat de zaal afgeladen vol zit.

Waar het gaat om dienstverlening die de overheid mee bekostigt, bekijken we even twee beruchte formules om met het capaciteitsvraagstuk om te gaan. Of de toegang betaalbaar maken in een munt die gemakkelijker te verdienen is dan euro's, de ongebruikte capaciteit maatschappelijk nuttig kan mobiliseren, bekijken we nog verderop.

In Hasselt experimenteerde socialist Steve Stevaert met het *gratisverhaal*. Iedereen kon voor niets meerijden met de bus. Steve Stunt zag dit als een soort herverdeling tussen rijk en arm: de belastingbetaler - en dus in de eerste plaats de sterke schouders - betalen de dienstverlening waarvan voornamelijk de minder gegoeden gratis kunnen genieten. Tegelijk verkreeg iedereen hierdoor toegang tot de mobiliteit in de stad. Er reden meer mensen met de gratis bussen dan met de betalende bussen. Tussen 1997 en 2006 vertienvoudigde het aantal buspassagiers per jaar van 360.000 naar 4.6 miljoen, ook door de uitbreiding van de lijnen en het aantal bussen. Deze groei toont aan dat de ticketprijs van een euro voor velen wel degelijk een barrière was; zelfs voor belangrijke verplaatsingen zoals naar het werk of voor een bezoek aan een familielid. De maatregel van Stevaert was sociaal: de totale vraag naar openbaar vervoer werd zichtbaar en werd bevredigd. Bovendien werden bepaalde groepen niet langer gestigmatiseerd met kortingskaarten en pasjes. Toch werd het gratisverhaal niet uitgebreid naar heel Vlaanderen. Het werkt namelijk verspillend gedrag in de hand. Waarom niet nog eens een ritje met de bus afleggen: het kost toch niets? Ook kwam er kritiek op de erg hoge kost voor de belastingbetaler of op het feit dat de disciplinerende krachten van marktwerking en prijszetting volledig worden uitgeschakeld.

Liberalen gooien het daarom over een heel andere boeg. Volgens hen moet een aanbodgericht beleid omgezet worden in een vraaggestuurd beleid.

De meeste liberalen gaan ermee akkoord dat burgers recht hebben op bepaalde diensten. De overheid moet de kost ervan (ten dele) betalen. Maar ze willen de keuze van die diensten en dienstverleners zo veel mogelijk aan de burger overlaten. Zo verkleint de kans dat de overheid in plaats van de burger verkeerde keuzes maakt. De concurrentie tussen de dienstverleners verhoogt de kwaliteit en verlaagt de prijs, aldus de liberalen. De blauwe positie in de discussie over welke theatergezelschappen hoe hoog gesubsidieerd moeten worden, illustreert die visie op een vraaggestuurd beleid. Als de overheid beslist, loopt ze het risico een theatergezelschap te subsidiëren waarvan niemand moet weten. Het mechanisme waarop ze rekenen om de consumentenvoorkeur te laten voelen aan de dienstverleners, is de markt. Vandaar dat veel liberalen iets zien in een of ander systeem van een door de overheid betaalde toegangscheque voor theatervoorstellingen. In plaats van geld te geven aan verschillende theatergezelschappen zouden ze dat geld liever in de vorm van een theatercheque aan alle burgers willen geven. De theaterhuizen zouden die cheques waarmee de toegang wordt betaald, dan weer kunnen omruilen voor euro's bij de overheid. Op die manier bepaalt de consument en niet de overheid het cultuuraanbod, want op termijn zouden de onpopulaire cultuurhuizen er tussenuit vallen. In zo een onrechtstreeks gesubsidieerde markt zouden uiteindelijk die dienstverleners overleven die het best aansluiten bij de smaak van het publiek. Liberalen zullen in de verf zetten dat zo een werkwijze de bureaucratie van de subsidiecriteria en -beoordeling deels uitschakelt. Ze zullen ook beklemtonen dat de disciplinerende vanuit de markt al te eigenzinnige of geldverslindende gezelschappen het leven moeilijker maakt. Maar de visie heeft net zoals het gratisverhaal van Stevaert een nogal in het oog springende

Liberalen willen van een aanbodgericht naar een vraaggestuurd beleid: recht op bepaalde diensten, deels betaald door de overheid, maar de keuze van diensten en dienstverleners wordt zo veel mogelijk aan de burger overgelaten.

achilleshiel. Het kan zijn dat een zeer goede voorstelling nauwelijks bezoekers trekt: artistieke kwaliteit - of andere doelstellingen van theater - en populariteit zijn immers geen synoniemen. Velen vrezen dat het aanbod van diensten zou versralen, mocht alles aan de markt en de individuele voorkeur van consumenten worden overgelaten.

Groenen en christendemocraten nemen andere posities in waarbij de klemtoon ligt op de democratische of gemeenschapsopbouwende functies van de dienstverlening. Een aantal van die en de hierboven besproken doelstellingen kan geïntegreerd worden in een munt waarmee mensen voor bepaalde door de overheid ondersteunde diensten betalen. Je individuele rekening in gemeenschapsmunt zou gekoppeld kunnen worden aan je elektronische identiteitskaart. Als je ermee wil betalen, wordt je kaart gelezen en gaat het bedrag van de elektronische rekening. De overheid van haar kant zet

Bij groenen en christendemocraten ligt de klemtoon op de democratische of gemeenschapsopbouwende functies van de dienstverlening: ook die functies kunnen geïntegreerd worden in een gemeenschapsmunt.

munten op die rekening, bijvoorbeeld om bepaalde diensten toegankelijker te maken of om ze dichterbij de wensen van de burger te brengen. Zo een systeem heeft zelfs een aantal voordelen tegenover eerdere experimenten.

Om aan herverdeling te doen en sociaal kwetsbare mensen op een niet-stigmatiserende manier te helpen, hoeft een overheid niet het hele dienstenaanbod gratis te maken. Door aan bepaalde groepen meer

gemeenschapsmunten toe te kennen, kan ze sociaal herverdelend te werk gaan. Die groepen kunnen hiermee gratis de bus nemen of heel goedkoop naar het theater gaan. Tegelijk wordt verspilling tegengegaan, want het aantal munten is afgesteld op een normaal gebruik. Bovendien behouden ze beter hun waarde, doordat de munten alternatieve bestedingsmogelijkheden hebben. De gebruiker is daardoor minder geneigd ze te verspillen. Of anders gesteld: waarom een zinloos ritje met de bus maken als je dezelfde complementaire munten ook kan gebruiken als toegang tot de volgende voetbalmatch?

Om door de overheid ondersteunde dienstverlening dichterbij de burger te brengen, kan een deel van de subsidies niet langer rechtstreeks worden gegeven, maar worden gestort op de rekening van individuele burgers. De burger ontvangt dan een gemeenschapsmunt die enkel bruikbaar is voor de betaling van bepaalde diensten. Je kan naar het theater gaan en betalen in euro's, met de complementaire gemeenschapsmunt, of met een combinatie van beiden. De dienstverleners op hun beurt kunnen de gemeenschapsmunten weer inruilen voor euro's bij de overheid.

Een stap verder nog, is het om ook verdienmogelijkheden in te voeren voor de complementaire munt. De bestaande onbenutte capaciteit, die we het begin van dit artikel beschreven, kan dan zelfs maatschappelijk zinvol worden aangewend. De munt zou uiteindelijk een gebied tussen vrijwilligerswerk en loonarbeid ontsluiten. We benaderen die ruimte hier even vanuit overheidsperspectief.

Er zijn allerlei problemen die voor een overheid moeilijk of duur zijn om op te lossen. Het kan gaan over kleine maar hardnekkige problemen zoals zwerfvuil, onveiligheid of vereenzaming. Maar het kan ook gaan over nieuwe, grote uitdagingen zoals de vergrijzing of de klimaatverandering. De meeste economen breken het hoofd op het financieringsvraagstuk of: hoe gaan we met een kleinere, actieve bevolking ooit alle kosten van de vergrijzing en de klimaatverandering kunnen dragen? Een moeilijke en relevante vraag - nochtans is het niet de enige relevante vraag.

Vaak zijn de problemen deels op te lossen zonder een beroep te doen op belastinggeld of private middelen. Het voorbeeld van de examenbelasting *Buckeroo* (zie kader) toont

bijvoorbeeld aan dat men studenten kan mobiliseren. Mocht een stad als Gent kunnen rekenen op vijf uur inzet per jaar van iedere student dan zou er uit het niets 300.000 uur gemeenschapswerk verzet worden. Het stedelijk budget neemt, als je die uren in euro's omrekent, toe met 7,5 miljoen euro. Daarmee kan werk verzet worden, dat van tafel valt in de openbare sector, de private sector of het vrijwilligerswerk. Het is dus een misvatting om te denken dat inzet of creativiteit enkel te mobiliseren zijn met euro's.

Studenten mobiliseren voor gemeenschapswerk

Kan met andere waarderingssystemen, zoals complementaire munten, beter of meer tijd gemobiliseerd worden? Aan de Universiteit van Missouri in Kansas City moeten studenten een aantal Buckaroos (een complementaire munt) betalen voor ze aan een examen kunnen deelnemen. De universiteit brengt die Buckaroos zelf in omloop. Een commissie oordeelt welke organisaties ze van de universiteit krijgen voor projecten met maatschappelijk nut die extra mankracht kunnen gebruiken. Studenten op hun beurt kunnen kiezen bij welke organisatie ze aan de slag willen om hun Buckaroo te verdienen. Met de munten betalen de organisaties de studenten per uur, die zo hun *examenbelasting* verdienen. De complementaire munt boort de tijd van studenten aan om die te benutten voor maatschappelijk zinnig werk. De studenten lijken het niet al te erg te vinden: ze doen iets terug voor de samenleving en leren de stad waarin ze studeren beter kennen; ze durven het ook wel eens handig aan te pakken: luie studenten kunnen de Buckeroos overkopen van studenten die in het systeem een bijverdienste zien.

Denk aan de uitspraak *beloond gedrag neemt altijd toe*. Waarom niet die gedragswijzigingen van bewoners erkennen en waarderen, bijvoorbeeld door een beloning met een gemeenschapsmunt, als ze de kleine en grote problemen mee helpen oplossen?² Die munten zijn dan bruikbaar om de toegang te betalen voor een voetbalmatch of andere diensten die regelmatig met ongebruikte capaciteit kampen.

Mogelijk is dat gebied waarin de gemeenschapsmunt verdiend kan worden, groter dan gedacht. Werkelijk alles (wonen, mobiliteit, voeding, recreatie ...) moet in het westen in een kleine tien jaar een grondige transitie doorlopen, om ze tienmaal zuiniger te maken in hun gebruik van materialen en fossiele energie. Bovendien wijst weinig erop dat de markt op tijd de juiste prikkels zal geven om er voldoende kapitaal en arbeidstijd voor uit te trekken. En ook de mogelijkheden van de overheid om gedragswijziging met sensibiliseren of sanctioneren op gang te brengen, blijken beperkt.³ Hetzelfde geldt voor de vergrijzing. Wat als de ouderen niet de zorg krijgen die ze verdienen, omdat er geen geld voor is?

Zolang er ongebruikte capaciteit is en onbenutte tijd, bijvoorbeeld van werkzoekenden of studenten, zijn er ook nog andere oplossingen dan belastinggeld of private middelen: de verdienmogelijkheden van de complementaire munt.

Zolang er ongebruikte capaciteit is en onbenutte tijd, bijvoorbeeld van werkzoekenden of studenten, zijn er ook nog andere oplossingen mogelijk. Het werk dat moet gebeuren om de klimaatverandering tegen te gaan of de vergrijzing op te vangen, zou deels kunnen gebeuren door tijd te mobiliseren met een waardering in gemeenschapsmunten. Die zijn op hun beurt bruikbaar in allerlei diensten die nu en dan met ongebruikte capaciteit kampen. Wel vergt zo een systeem heel wat aanpassingen in ons denken over en de organisatie van de arbeidsmarkt, het vrijwilligerswerk en de fiscaliteit.

Buurt en burenhulp belonen met overcapaciteit

Het innovatieplatform Muntuit onder leiding van prof. Bernard Lietaer wil een complementaire munt uittesten in een Gents proefproject, met de steun van minister voor sociale economie Freya Van Den Bossche. Zo wil Muntuit onder andere nagaan of ongebruikte capaciteit tijd kan mobiliseren. Zetten mensen zich meer in voor hun buurt als hun inspanningen erkend en gewaardeerd worden, bijvoorbeeld met een avondje uit in de stad? Het proefproject van Muntuit in het Rabot probeert verbindingen tussen ongebruikte capaciteit en onvervulde noden op te sporen en te verhelpen met complementaire munten. In overleg met de stad Gent, buurtorganisaties en bewoners wordt er momenteel in de wijk Rabot gezocht naar kleine gedragingen die niet altijd spontaan gebeuren, maar toch erg nuttig zijn voor het buurtleven. Denk aan zwerfvuil voorkomen of opruimen, gevels onderhouden, toezien op de speelpleinen of eenzame senioren bezoeken. Die gedragingen zouden dan beloond worden met een complementaire munt: Torekes, een verwijzing naar de Torens in het Rabot. Buurtbewoners zullen Torekes kunnen gebruiken voor een breed gamma van diensten die nu en dan met overcapaciteit kampen en een (semi)publiek karakter hebben.

Deze benadering sluit aan bij de overgang van een consumptiesamenleving naar een diensteneconomie. In een verbruikseconomie zijn de leukste dingen in het leven energie- of materiaalintensief, zoals iedere paar jaar een nieuwe auto, tv of klerenkast! Lokaal vertier, muziek, dans, theater, sport zijn in vergelijking met de consumptie van zulke producten relatief materiaal en energiezuinig. Bijkomend voordeel: ze hebben een lage kost per extra gebruiker. Hetzelfde optreden kan tien of honderd mensen boeien. In een duurzame samenleving neemt dienstverlening hopelijk de centrale plaats van massaconsumptie in. Niet een dagje winkelen, maar een dagje sport, cultuur en amusement is dan top. Een droombeeld: door de verdienopties voor het betalen van de toegangsprijs tot die dienstverlening, radicaal uit te breiden, wordt het gebruik ervan minder bemoeilijkt door de barrières onderweg naar een hoog loon op de arbeidsmarkt. Wat telt, is de wil om voor zinnig werk de handen uit de mouwen te steken. De capaciteit van bioscopen, sporthallen, zwembaden, theaters of festivals wordt dan uitgebreid en maximaal benut, ook om de inzet voor anderen en het milieu te vergroten.

Bio

Mathias Bienstman (°1981) is licentiaat moraalwetenschappen en onderzoeksjournalist. Hij is studie- en campagnemedewerker van Netwerk Vlaanderen vzw. Hij coördineert er momenteel een proefproject voor de invoering van een complementaire munt, Muntuit. Voordien was hij actief in de milieuwerkgroep van de Jeugdbond voor Natuur en Milieu (JNM), in de beweging voor een andere globalisering en bij de Gentse stadskrant TiensTiens.

Meer info

International journal of Community Currency Research <http://www.uea.ac.uk/env/ijccr/>
 Netwerk Vlaanderen, Beweging voor anders omgaan met geld www.netwerkvlaanderen.be
 Muntuit, Innovatieplatform voor complementaire munten www.muntuit.eu
 Bernard Lietaer, Belgisch onderzoeker complementaire munten www.lietaer.com
 Lets ruilkringen, www.letsvlaanderen.be
 E-portemonnee van Bond Beter Leefmilieu, www.bondbeterleefmilieu.be/milieuopdekaart/
 Open source software voor complementaire munten, <http://project.cyclos.org>

Noten

1. Deze tekst gaat in op een mogelijke toepassing van complementaire munten voor overheidsbeleid. Er zijn tientallen andere toepassingen van zulke munten, zoals de Lets ruilkringen, die vaak ook van onderuit ander economisch gedrag mogelijk maken. Complementaire munten zijn een overkoepelende term voor ruilmiddelen die parallel lopen met de conventionele munt en een bepaalde doelstelling anders of beter vervullen, bijvoorbeeld door onderbenutte capaciteiten te verbinden met onvervulde noden. Pleitbezorgers van complementaire munten geloven dat we weg van het monopolie van één nationale munt naar een ecologie van munten evolueren waarbij iedere munt eigen doelstellingen, uitgifteprocedures en eigenschappen heeft. Hier wordt slechts één piste uitgewerkt, geïnspireerd door het werk van Muntuit in Gent. Voor andere invalshoeken zie onder andere het boek *Het geld van de toekomst* van Bernard Lietaer en de recente *Wisselwerk cahier*. "De Grond(-)wet. Veranderkracht van lokale gemeenschappen in het kader van duurzame ontwikkeling."
2. Een mogelijk nadeel is dat er een middel-doel omkering optreedt. Mensen gaan anderen helpen of het milieu beschermen, niet voor de anderen of het milieu, maar voor de beloning die eraan vasthangt. Hoewel de extremen - puur altruïstisch of puur op profijt belust gedrag - eerder uitzondering zijn, en motivaties bij veel mensen door elkaar lopen, toch vergt de invoering van een complementaire munt het goed doordenken van dit mogelijk negatief effect. Een mogelijke oplossing: 'de beloning' laten uitdoven op het moment dat er voldoende onderlinge waardering en plezier bij de gedragsverandering of de arbeid komt kijken, zoals in het vrijwilligerswerk.
3. De overheid kan wel nog een stuk betere prijsignalen geven, bijvoorbeeld door aanpassingen in de milieufiscaliteit. Voor het brede verhaal over de verandering die nodig en mogelijk is in de verschillende levensdomeinen zie oa. Peter Tom Jones & Vicky De Meyere, *Terra Reversa: de transitie naar rechtvaardige duurzaamheid*. Epo/Jan Van Arkel, 2009.